

Sprehodi po knjižnem trgu

Foto: Robert Carrithers

Aljaž Koprivnikar

Trboveljska knjiga. Lepljenka o mestu v času in prostoru.

*Izbral, uredil in spremno besedilo
napisal Uroš Zupan.*

Ljubljana: Slovenska matica, 2020.

Slovenska matica že vrsto let izdaja prepoznavno serijo mestnih knjig, v kateri je do zdaj izšlo štirinajst naslovov, vsak od njih pa je skozi zgodbe in pričevanja zgrajen kot prerez mestnega razvoja in dosežkov njegovih prebivalcev ter služi kot pomemben dokument časa. Kot petnajsta v zbirki se, v uredniškem izboru pesnika, esejista in prevajalca Uroša Zupana, urbanim krajinam pridružuje še *Trboveljska knjiga* s podnaslovom *Lepljenka o mestu v času in prostoru*, s katerim se v grobem že izrisuje zasnova dela, ki kot literarni kolaž prinaša raznolika besedila, vse od spominske proze in poezije do etnoloških raziskav ter celo kuharskih receptov in stripa.

Na samem začetku knjige stojita krajša odlomka besedil, od katerih prvi prinaša sinopsis zaslišanja (“V Trbovljah je (...): revolucionarno delavstvo, revolucionarni proletariat, revolucionarni pozdrav in fantje pošiljajo dekletom revolucionarne poljubčke.”), medtem ko drugi pripada lokalnemu pisatelju Ludviku Mrzelu (“Nekaj nenavadnega je, kako goreči lokalni patrioti so Trbovci – kjerkoli so se srečali v svetu, takoj so že takrat nastopali v enotni fronti, pa naj so bili politično še tako vsaksebi.”), oba

pa ne glede na jedrnatost že nosita eno bistvenih identifikacijskih točk tokratnega izbora, in sicer povezavo mesta z revolucionarnostjo. Ta je ob podobah Trbovelj kot industrijskega kraja ter manifestacije premoga in krvi proletariata običajno globoko zasidrana v zavesti običajnega prebivalstva Slovenije, toda takšni stereotipizaciji se uredniška selekcija tudi učinkovito upira. Že v Zupanovem uvodnem besedilu *Zlati prah* namreč naletimo na docela intimistično statično brezčasje ("Konstantno posut in namočen v zlati prah podobe, ki pripada otroštvu, a je brezčasna, podobe, ki pripada socializmu, čeprav že počiva zapuščen na smetišču zgodovine, čakajoč na ponovno vstajanje.") oziroma percepcijo minevanja časa znotraj doživljanja posameznikovega okolja. Podobno izkušnjo z individualne pozicije s svojo spominsko prozo nadaljuje tudi prva slovenska poklicna pisateljica Mira Mihelič, ki pa nas prek svojih sorodstvenih vezi uvaja v prebiranje kronik meščanskega življenja v sicer proletarskem živježu mesta. Intimistični kontrast se ob tem izkazuje kot posebno dobrodošel, saj lahko večino besedil iz prvega dela knjige uvrstimo v čas pred drugo svetovno vojno ter v območje socialnega realizma oziroma proletarske literature, ki sta namesto posameznikovega izkustva veliko raje povzdigovala kolektivno, kar je ob opisih življenja opaziti tudi v izbranih delih Toneta Seliškarja in Mileta Klopčiča. Slednjima se na časovni premici pozneje pridružujejo "lokalni avtorji"; ob Ervinu Fritzu in njegovem neposrednem besednjaku realistične poetike izstopa Ludvik Mrzel, ki je v izboru predstavljen z odlomki ekspresionistične pravljice, v kateri opisuje izkoriščeno ljudstvo in nastop Boga, revolucionarni razplet zgodbe pa sarkastično prikaže človekovo nemoč nasproti kapitalu.

V navezavi na imena velja poudariti, da urednik selekcije avtorjev ne gradi izključno med tistimi, ki so rojeni v Trbovljah ali so tam odrasčali, temveč tudi med tistimi, ki jih na mesto veže zgolj imaginacija ali kakšna posredna vez. To je med drugim vidno pri Srečku Kosovelu in Ivanu Cankarju; prvi je v knjigi zastopan s svojim znamenitim zagorskim predavanjem *Umetnost in proletarec*, drugi pa se z nekoliko šaljivim pismom kaže precej drugačen kot v ustaljenih predstavah, a se ta podoba hitro zresni z odlomkom iz povesti *Kurent*, ki prinaša za Cankarja značilni temi slovenskega naroda ter narodotvorne pozicije umetnika.

Z izmenjavanjem velikih in manjših imen slovenske literature Zupan mesto in njegove prebivalce v minevanju časa učinkovito prikaže raznoliko in poglobljeno, pohvaliti pa je treba tudi zavesten preplet literarne fikcije in vsakdanjega izkustva, s čimer besedila pridobijo širši domet. To se skozi celoto knjige na eni strani vzpostavlja ob težaškem, fizičnem življenju

znotraj industrijskega mesta, katerega srce je rudnik, na drugi strani pa s pričevanji o povsem navadnem preživljanju mestnih prebivalcev. Izkušnje slednjih pridejo bolj do izraza v drugem delu knjige, ko se iz štiridesetih in petdesetih let prejšnjega stoletja po časovni premici premaknemo nekoliko bližje današnjemu času, pri čemer pa v mestu, v katerem je bil odbit prvi fašistični nastop krvavih orjunašev in v katerem se je zgodila prva gladovna stavka v socializmu, revolucionarnost ne popušča. To je razvidno predvsem ob retroavantgardi znotraj skupin Laibach in IRWIN ter ob preoblikovanju tradicije v novo umetnost ("Premog in kri. Motivi rudnikov Trbovlje, ki oglejajo pod orjaškim bremenom zgodovine. Premog in kri. Kri rudarjev, pretočena v simbol, kri slikarjev revolucije, ki so verjeli v svoje delo, v organski spoj umetnosti in nove ideologije rešitve," pravi Tomaž Brejc v prispevku *Rdeči revirji – IRWIN*), ki je vzniknila v Trbovljah, sicer pa drugi del izbora v večji meri prestopa v zapisovanje generacije dedičev revolucije, a vendar s pop kulturo v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja že pripadajoč drugačnemu svetu. Takšno literarno preiskovanje ter prevpraševanje duhovne identitete mesta je z literaturo, bližjo sodobnosti (Tomaž Šalamun, Rudi Švabič, Veronika Dintinjana, Jani Guna, Aleš Gulič, Uroš Zupan in drugi), sicer količinsko zastopano v manjši meri, a vseeno prikaže Trbovlje v njihovem spreminjanju in duhovni statiki. Posebno dobro se to izkazuje v Zupanovih besedilih *Visoko poletje na provincialnih bazenih* in *Zanzibar*, v katerih avtor razvija zase značilno nostalgijo po nečem, kar je bilo, hkrati pa prinaša vprašanja o samoumevnosti sodobnosti in jutrišnjega dne.

Podobno raznovrstno zasnovano je moč videti tudi drugod, denimo v prvič knjižno objavljenem delu Janija Guna, ki dodaja atmosfersko sliko počasnega pronicanja popularne kulture in kapitalizma v tedanjo socialistično družbo, ali pa v odlomku *Žabe* v vodnjaku, v katerem Rudi Špan piše o trboveljskem posebnem; ob poetičnih beležkah pa se razgrinja tudi osebnost mesta, podkrepljena z lokalnimi anekdotami in posebnostmi. Slednje Zupan premišljeno vzporeja še na dveh ravneh. Literarnim delom se kot vezni element pridružujejo etnološki teksti Jane Mlakar Adamič ter kuharski recepti, ki ne odražajo le razvoja mesta, temveč slikajo trboveljsko specifikko bivanja in način življenja tamkajšnjega prebivalstva.

Monografijo bogati obsežno likovno gradivo. Tudi umetniška dela izmenjaje prinašajo podobe od industrije do akvarelov poetičnega realizma, njihov slog pa sega vse od analitičnega kubizma do moderne fotografije.

Pohvaliti je treba uredniško premišljeno postavitve besedil; čeprav knjiga ni urejena kronološko, od enega literarnega dela k drugemu prehajamo

organsko, posamezne zgodbe med seboj povezujejo detajli, pogosto pa se pojavi tudi potujitveni efekt, na primer takrat, ko na eni strani zagledamo prizore skrajne lakote, na drugi pa pričevanja o kolinah. Na tak način se celota izkazuje kot učinkovit preplet raznolikih literarnih slogov ter žanrov v mešanju literarnega in obliterarnega materiala, ki prinaša medgeneracijsko izkustvo v mestu “nekaj deset kilometrov iz Ljubljane, kjer biva čisto drugačen svet. Sestavljen iz vidnih in prepoznavnih plasti mnogih časov; prelom stoletja, trideseta, štirideseta, socializem, tržno gospodarstvo. Vse te plasti stojijo druga na drugi in druga ob drugi v nekakšnih pretresljivo zabavnih aranžmajih, kot v nekakšen posmeh tistim, ki se jim zdi, da vedo, kaj je njihov čas,” pravi Eda Čufer v *Vrtoglavem ptiču ...* Trbovlje s takšno zasnovno pridobijo razsežnost individualnih izkušenj, so “sajaste in blatne, kakršne je videl Ivan Cankar v *Kurentu*, in bleščeče in svetle, kot jih je videl Ludvik Mrzel v *Bogu v Trbovljah*, in bedne in ponosne, o kakršnih je pripovedoval Peter Mlakar (...), Trbovlje (...) Uroša Zupana so zlate in brezskrbne (...)”. Izbor v marsičem navdihuje *Ljubljanska knjiga*, po kateri je prevzet kriterij zbiranja literarnih del, vidna pa je tudi navezava na antologijo zasavskega pisanja z naslovom *Šarabanka: utrip Revirjev v pesmi in prozi*. S *Trboveljsko knjigo* je Zupan v velikem zamahu opozoril na veličino Trbovelj. Ob tej se urednik sicer pogosto otožno ozira v preteklost, a je hkrati zazrt tudi v morebitno bolj svetlo prihodnost pomembnega, a nekoliko spregledanega mesta, kjer se je nekoč vonjalo premog, danes pa tam zrak diši po akacijah in španskem bezgu.